

## Zemljišni posjedi obitelji Fadilpašić Prilog historiji bosanskih begova

*U članku autor prati razvoj zemljišnoga posjeda jedne od najmoćnijih begovskih obitelji u Bosni i Hercegovini na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Razvoj posjeda nerazdvojno je vezan za genealogiju, pa je autor rekonstruirao obiteljsko stablo Fadilpašića i pokazao političku ulogu najznačajnijih pripadnika ove obitelji.*

Mnogi historičari, čak i oni koji uočavaju nedostatak studija o historijatu pojedinih begovskih obitelji i razvoju njihova zemljoposjeda u Bosni i Hercegovini, skloni su tvrditi kako je predodžba o begovima kao stabilnim zemljoposjednicima koji su držali i nasljeđivali posjede iz generacije u generaciju i tako dočekali doba austrougarske vladavine, posve kriva. Iako se konstatira da postoje krupniji zemljoposjednici, osobito u Posavini, dominirajuće uvjerenje u historiografiji jest kako zemljoposjedi bosanskih begova nisu bili veliki.<sup>1</sup> Međutim, to je uvjerenje u priličnoj mjeri varljivo jer se veličina njihova zemljoposjeda mjerila u usporedbi s posjedima evropskoga zemljoposjedničkog plemstva, a ne u odnosu na društvene okvire u kojima su oni izrastali u bosanske zemljoposjednike. A ti su društveni okviri su bili određeni osmanskim agrarnim sistemom prema kojem se zemlja dijelila na sitne spahiluke, što je otežavalo stvaranje velikoga i koncentriranog zemljoposjeda sličnog evropskim zemljoposjedima. Dosad nije dovoljno uvjerljivo razjašnjeno kako je došlo do stvaranja posjeda koji su za bosanske prilike veliki, ali se čini da su opće konture prilično jasne. Naime, zahvaljujući instituciji odžakluka i procesu čiflučenja, koji se u Bosni kao nenasilan proces počeo odvijati sredinom 16. stoljeća,<sup>2</sup> izrastao je begovat kao socijalna formacija, a koncentracija imanja u rukama jedne porodice vršila se i na razne

<sup>1</sup> Ferdo Hauptmann: *Bosanskohercegovački aga u procjepu između privredne aktivnosti i rentijerstva na početku XX stoljeća*. »Godišnjak Društva istoričara BiH«, Godina XVII, 1966-1967, Sarajevo 1969; Isti: *Privreda i društvo Bosne i Hercegovine u doba austro-ugarske vladavine (1878-1918)*, u: »Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine«, II, ANU BiH, Posebna izdanja, knj. LXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 18, Sarajevo, 1987, str. 150.

<sup>2</sup> Iako je proces čiflučenja u Bosni počeo sredinom 16. stoljeća, najveći zemljoposjednici u 19. stoljeću su bile one porodice čiji su preci igrali važnu ulogu u povijesti Bosne od sredine 17. stoljeća pa nadalje (Vasa Čubrilović: *Poreklo muslimanskog plemstva u Bosni i Hercegovini*. JIČ, I, Beograd, 1935, u: *Odabrani istorijski radovi*. Beograd, 1983, str. 231; Nedim Filipović: *Odžakluk timari u Bosni i Hercegovini*. POF/V, Sarajevo, 1955; Avdo Sućeska: *Evolucija u nasljeđivanju odžakluk timara u Bosanskom pašaluku*, »Godišnjak Društva istoričara BiH«, XIX/1971, Sarajevo, 1973).

druge načine (ženidbene veze, kupovina, ustupanje od strane države, itd.). U ovu opću sliku uklapa se i razvoj zemljoposjeda obitelji Fadilpašić, jedne iz kruga najmoćnijih i najbogatijih begovskih obitelji u Bosni na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, čiji su se posjedi, zahvaljujući ženidbenom povezanošću s ostalim begovskim obiteljima, prostirali u srednjoj i istočnoj Bosni, te Posavini. Raspršenost njihovih imanja po Bosni karakteristika je svojstvena i ostalim begovskim obiteljima.

Na prvi pogled Fadilpašići se nisu razlikovali od ostaloga krupnog i bogatog begovata. Poput ostalih bosanskih begova i oni su posjedovali nekoliko kula i ljetnikovaca koji nisu bili centar nego više izraz i pokazatelj snage, moći i bogatstva.<sup>3</sup> Služili su im za stanovanje i odmor. U selu Bačevo, blizu izvora rijeke Bosne kod Sarajeva, imali su tri kule, od kojih je dvije prije 1850. Fadil-paša Šerifović dao porušiti i od njihova kamena sagraditi odžak na vrelu Bosne. Ovaj je odžak 1878. porušila austro-ugarska vojska prilikom zauzimanja Sarajeva.<sup>4</sup> Kulu u Dobrinji kod Sarajeva naslijedili su od obitelji Fazlagić, a onu u Bijeloj kod Brčkog od Gradaševića. Posjedovali su i niz drugih kula, prije svega u Sarajevu,<sup>5</sup> a broj ljetnikovaca, rasutih po svim njihovim imanjima širom Bosne, bio je neuporedivo veći.<sup>6</sup>

Iako su se sa Krima, iz grada Caffè, doselili u Sarajevo početkom 18. stoljeća, Fadilpašići su se u red krupnih bosanskih zemljoposjedničkih porodica uvrstili tek koncem 18. i u 19. stoljeću. Funkcija nakibul-ešrafa, koju su obnašali na osnovu dokumentirane pripadnosti potomstvu Poslanika Muhameda a. s.,<sup>7</sup> obezbjeđivala im je ugled i udoban život, ali ne i stvaranje većih zemljišnih posjeda. Veliko bogatstvo Fadilpašići su stekli prije svega svojim ženidbenim vezama i društvenoj i političkoj ulozi Fadil-paše Šerifovića sredinom 19. stoljeća.

Razvoj posjeda obitelji Fadilpašić nerazdvojno je vezan za genealogiju. Njihovo porodično stablo, iako je nešto dublje, moglo bi početi s Mustafa Nurudin-efendijom, uz čije je ime vezana rana historija njihova posjeda. Kao imam i hatib Careve džamije u Sarajevu on je uživao jedan timar koji mu je donosio godišnji prihod više od 1.000 groša, a imao je i određene posjede u Posavini.<sup>8</sup> Iako nije dovoljno jasno koliki su bili ovi posjedi u Posavini, ostaje činjenica da je tek ženidbom s Ćamilom, kćerkom jednoga od najmoćnijih sarajevskih prvaka Omer-age Fazlagića, Mustafa Nurudin počeo postavljati osnove za kasniji nagli uspon obitelji. Istodobno, ova ženidba će služiti kao primjer Fadilpašićima kako se uvećava porodično imanje. Fazlagići su, naime, bili ugledna i imućna sarajevska obitelj čija genealogija seže u 17. stoljeće do carskoga kapidži-baša Fazlage.<sup>9</sup> Ćamila, koja se za Mustafu Nurudin efendiju udala 1791, kao posljednji potomak svoje obitelji, donijela je Fadilpašićima u miraz veliko imanje na Ophođi kod Sarajeva, gdje su kasnije naseljeni kmetovi Arnautovići iz Dusine kod Kreševa, te imanje na Dobrinji.<sup>10</sup> Mustafa Nurudin efendija

<sup>3</sup> Hamdija Kreševljaković: *Kule i odžaci u Bosni i Hercegovini*. u: *Izabrana djela, II*, Sarajevo, 1991, str. 466-470.

<sup>4</sup> Isto, str. 471.

<sup>5</sup> Isto, str. 472, 475, 486.

<sup>6</sup> Istorijski arhiv Sarajevo (dalje: IAS), fond Fadilpašići, dok. br. 80, Tapije za kuće u selu Ćemanovići (kod Pala): br. 85, br. 87 i dalje.

<sup>7</sup> Fehim Nametak: *Fadil-paša Šerifović. Pjesnik i epigrafičar Bosne*. Sarajevo, 1980, str. 13, 56-58.

<sup>8</sup> Alija Bejtović: *Prilozi pručavanju naših narodnih pjesama*. »Bilten Instituta za proučavanje folklor«, br. 2, Sarajevo, 1953, str. 398.

<sup>9</sup> Nametak, *Fadil-paša*, str. 15.

<sup>10</sup> Bejtović, 389, nap. br. 15.

je, odbivši ovjeriti jedno janjičarsko pismo sultanu »pošto je ono svojim sadržajem pozivalo narod na pobunu protiv sultana« bio kamenovan 6. januara 1827. godine,<sup>11</sup> ostavivši iza sebe sina Fadila i tri kćeri. Jedna kćerka, Atija, vjenčala se 1. maja 1834. s Osman-begom, sinom tuzlanskoga kapetana Mahmud-paše Tuzlića; druga Mejrema, 16. januara 1836. s Mahmud-begefendijom Gradašćevićem, sinom Osman-paše iz Odžaka; treća je bila udata za sarajevskoga muftiju Šakir-efendiju Muidovića.<sup>12</sup> Ključna je ovdje uloga sina Fadila (1802-1882) po kome će se čitava obitelj i prozvati Fadilpašići.

Fadil-paša je jedna od centralnih ličnosti bosanske povijesti u 19. stoljeću. Nakon očeve pogibije obavljao je funkciju nakibul-ešrafa i pružao podršku centralnoj vlasti u provedbi reformi. Međutim, početkom 1831. valija Namik-paša je izdao jednu bujuruldiyu po kojoj je trebalo kazniti nakibul-ešrafa Fadil-efendiju i još neke sarajevske prvake »jer su činili djela koja povlače kažnjavanje«. <sup>13</sup> Nije poznato njegovo držanje u vrijeme pokreta Husein-bega Gradašćevića, ali činjenica da je nakon sloma pokreta on uz Kara Mahmud-pašu, te da već 1832. zauzima položaj sarajevskoga kadije dovoljno kazuje o njegovom opredjeljenju. Već naredne, 1833. godine, valija Davud-paša imenovao ga je sarajevskim muteselimom, te muteselimom Fojnice, Konjica i Prozora.<sup>14</sup> I kasnije je često obavljao dužnost muteselima u Sarajevu, ili u Gradačcu, Gračanici, Derventi, Maglaju, Visokom, Višegradu i Rogatici. Sve su to prostori na kojima će njegova obitelj imati velika imanja, ali u to vrijeme on još nije veliki posjednik. U kotaru Rogatica prije 1835. imao je svega 5 čifluka.<sup>15</sup> Važan događaj u Fadilovoj karijeri zbilo se 1837. kada ga je valija Vedžihi-paša imenovao komandantom suvari-redifa (rezervne konjice) zborničkoga sandžaka dodijelivši mu titulu paše, što je označilo njegov izlazak iz uleme i prelazak u red vojnih lica.<sup>16</sup> Ta dužnost, te funkcija muteselima, kao i smisao za bavljenje poslovima koji donose veliku zaradu, omogućili su mu da na nagomila veliko bogatstvo i izraste u jednoga od najvećih i najbogatijih zemljoposjednika. On je bio jedno vrijeme zakupnik svih bosanskih carina, a 1847. je uzeo u zakup i ubiranje prihoda sa posjeda Husein-bega Gradašćevića.<sup>17</sup> Vjerovatno je kupovinom i poklonima od strane države, a možda i ženidbom s Rukijom, kćerkom hadži Salih-bega iz Srebrenice (11.1.1824), te, kako neki historičari misle, uzurpacijom napuštenih evladijet-vakufa, došao do toliko bogatstva da je jedan istraživač zaključio kako je prije 1850. »uprava centralne i istočne Bosne bila u njegovim rukama«. <sup>18</sup> Samo u srednjoj Bosni imao je oko 300 čifluka.<sup>19</sup> Postoji predanje da je do bogatstva dolazio i prevarom. Tako se pričalo da je prevario jednu staru ženu u Sarajevskom polju koja mu je ogroman posjed prodala za 500 groša. »Kad je ona postala svjesna da je pred kadijom potvrdila njegove navode da mu je prodala taj posjed i pare primila, a te pare nisu značile ni stoti dio vrijednosti

<sup>11</sup> Galib Šljivo: *Bosna i Hercegovina 1827-1849*, Banjaluka, 1988, str. 38.

<sup>12</sup> Bejtić, str. 389, nap. br. 14; Nametak, *Fadil-paša*, str. 61, nap. br. 34.

<sup>13</sup> Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1827-1849*, str. 126.

<sup>14</sup> Nametak, *Fadil-paša*, str. 27.

<sup>15</sup> Avdo Sućeska: *Popis čifluka u Rogatičkom kadiluku iz 1835. godine*, POF, XIV-XV, 1964-65, Sarajevo, 1969, str. 244, 254.

<sup>16</sup> Šljivo, *BiH od 1827-1849*, str. 281.

<sup>17</sup> Isto, str. 365; Vladislav Skarić: *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austro-ugarske okupacije*. Sarajevo. 1937, str. 136.

<sup>18</sup> Nametak, *Fadil-paša*, str. 28.

<sup>19</sup> Vasilj Popović: *Agrarno pitanje u Bosni i turski neredi za vreme reformnog režima Abdul Meždida (1839-1861)*, Beograd. 1949, str. 86.

tog posjeda, i nije ništa mogla učiniti da posjed povрати, vazda je sjedila uz pendžer i uz tespih učila«, moleći Boga da kazni i Fadil-pašu i njegovo potomstvo.<sup>20</sup>

Zagonetno je i držanje Fadil-pašino u vrijeme akcije Omer-paše Latasa 1851/52. godine. Iako je sudjelovao na sastanku bosanskih prvaka u Sarajevu (Mustaj-paša Babić, Ali-paša Rizvanbegović, Mahmud-paša Tuzlić, Mahmud-paša Fidahić i Fadil-paša Šerifović) na kojem je odlučeno da se oružano suprotstave Latasovoj namjeri, odbio je sudjelovati u ustanku, ali je izjavio da »o tome neće nikome ništa reći i da mogu, što se njega tiče, slobodno raditi šta žele i na njega se osloniti«. <sup>21</sup> Doista, on se nije izravno suprotstavio Latasu, ali se čini da mu i nije bio osobito naklonjen, iako je u aprilu 1851. išao u Zagreb da u serskorovo ime pozdravi hrvatskoga bana Josipa Jelačića.<sup>22</sup> Ipak, već u maju 1851. Latas je dao uhapsiti Fadil-pašu,<sup>23</sup> koji je 17. augusta 1851. preko Soluna otpremljen u Carigrad na suđenje. Za razliku od mnogih drugih prognanika, Fadil-paši je omogućen povratak u Sarajevo. Od 1853/54. stečeno bogatstvo je trošio na gradnju dobrotvornih zadužbina i vlastitih konaka, ali nije propuštao priliku da svoje bogatstvo i uveća. U vidu mukate uzimao je u zakup brojna sela Gatačkog, Čajničkog, Zvorničkog, Gradačačkog, Brčanskog, Kladanjskog, Travničkog i Jajačkog kadiluka.<sup>24</sup> Godine 1873. uvakufio je veliko bogatstvo u Sarajevu. Njegov vakuf spada među tri najbogatija u Bosni i Hercegovini, a u Sarajevu je drugi, odmah iza Gazi Husrev-begova. Međutim, nije se uključivao u javni i politički život. Kao ugledan građanin Sarajeva on je u jednoj delegaciji 1878. po nagovoru fra Grge Martića, posjetio austrijskoga generala Filipovića koji je s vojskom tada osvojio Sarajevo, ali je zbog Filipovićeovog uvredljivog odnosa odlučio da napusti Bosnu.<sup>25</sup> Odselio je u Istanbul i tamo je 26. novembra 1882. godine umro.

Ne uključujući se u javni i politički život Bosne i Hercegovine u drugoj polovini 19. stoljeća, Fadil-paša je ženidbenim vezama svojih potomaka širio mrežu u kojoj će se nagomilati još više bogatstva. Njegova kćerka Fatima Vasvija se još 16. juna 1836. vjenčala s Mustaj-pašinim sinom, Edhem-begom Babićem (-1849) s kojim je imala sina Hašima (-1862/63) koji se nije ženio i umro je bez potomstva.<sup>26</sup> Kasnije se Fadil-pašin sin Omer Nurudin (1838/39-1887) vjenčao sa Šemsom, kćerkom Mustaj-paše Babića.<sup>27</sup> Najbolje se, ipak, isplatio brak njegovoga sina Mustafe Hajrudina (1835/36-1920), prvog gradonačelnika Sarajeva za vrijeme austro-ugarske vladavine, koji je, vjenčavši se s Nurom Gradašćević, proširio posjede svoje obitelji za više od 10.000 dunuma plodne zemlje u Posavini. Ni brak trećega njegovoga sina Mahmuda Asafa (1853/54-1912), istaknutog člana Muslimanske narodne organizacije na prijelazu iz 19. u 20 stoljeće, koji se 1886. oženio Rasemom Uzunić, kćerkom Asim efendije Uzunića, nije bio loš: Fadilpašići su u miraz dobili velika imanja oko Sarajeva, među kojima i brdo Vraca, koje je još sredinom 19. stoljeća Rasemin djed

<sup>20</sup> Alija Nametak: *Sarajevski nekrologij*, Zürich – Zagreb 1994, str. 128.

<sup>21</sup> Galib Šljivo: *Omer-paša Latas*, Sarajevo. 1977, str. 79; Ahmed Aličić: *Uređenje Bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*, Sarajevo. 1983, str. 67.

<sup>22</sup> Šljivo, *Latas*, str. 122.

<sup>23</sup> Isto, str. 123-124.

<sup>24</sup> Nametak, *Fadil-paša*, str. 64.

<sup>25</sup> Hamdija Kreševljaković: *Sarajevo za vrijeme austro-ugarske uprave (1878-1918)*, Sarajevo. 1969, str. 13-14.

<sup>26</sup> Nametak, *Fadil-paša*, str. 229.

<sup>27</sup> Isto, str. 155, 203, nap. 13.

Salih efendija (poznat i kao Ridži efendija, -1869)<sup>28</sup> dobio od sultana na dar »za zasluge osmanskome Carstvu«. Kratko pred okupaciju 1878. Asim efendija (-1881) je jedan dio ovoga brda »dao bio na uporabu turskome vojništvu za muštranje«, a drugi dio »zadržao za sebe davajući ih drugima pod zakup«.<sup>29</sup> Oko dijela posjeda (u predjelu Kovačića) od 1887. se vodila zanimljiva sudska rasprava u kojoj je s jedne strane sudjelovao Andreas Gerdsutsch, a s druge Mustaj-beg Fadilpašić. Naime, 4. augusta 1887. Andreas Gerdsutsch se jednom predstavkom obratio okružnom sudu u Sarajevu u kojoj veli kako je uzeo 1873. u podzakup od Josefa Lichteneggera dio zemljišta što ga je Josef držao pod najam od Asim efendije Uzunića za godišnju kiriju od 5.000 groša. Andreas je ovaj dio zemljišta uzeo pod zakup uz znanje Asim efendije »time da mogu ja tude graditi što god hoću i da će sve moje vlasništvo biti što god ću graditi«, a najamninu od 2.000 groša je plaćao Lichteneggeru.<sup>30</sup> Na tome je prostoru Lichtenegger imao jedan stari mlin kojega je kasnije prodao Raymondu Razi iz Graza.<sup>31</sup> Andreas je 16. januara 1882. čitav taj kompleks zemljišta površine 3.000 m<sup>2</sup> uzeo izravno u zakup od malodobne Raseme Ridžaić koja je ovo zemljište naslijedila od umrlog oca Asim efendije. Tutor Rasemin je bila Šerifa Ridžaić. Budući da je na tom prostoru Andreas već bio izgradio pivaru, dogovorili su se da ugovor traje do 1887, a do tada da se utanači ko će postati vlasnikom čitavog grunta skupa sa pivarom, odnosno da li će Andreas otkupiti grunt ili će Rasema otkupiti pivaru i ostale zgrade koje se nalaze na tom zemljištu. Budući da se Rasema 1886. udala, te se Andreas sudio s Mustajbegom Fadilpašićem koji je fiktivno otkupio to zemljište od svoje snahe Raseme za veliku sumu kako bi na taj način od Andreasa uzeo što više novca. Nije nam poznato kako se završio ovaj spor, ali se čini da ga je Mustaj-beg izgubio.<sup>32</sup>

I poslije 1878. Fadilpašići su, za razliku od većine drugih begovskih obitelji, nastavili širiti svoja imanja. Nije dovoljno poznato koliko su u ovom razdoblju Fadilpašići uvećavali imanja ženidbenim vezama (Mustaj-begovi sinovi, Fadil-beg i Sadik-beg, bili su oženjeni dvjema sestrama iz travničke porodice Hasanpašića, a druga Fadil-begova žena je Kjana Sulejmanpašić iz Bugojna; Mahmud-begov sin Salahudin-beg se oženio tek 1933. Fahrjom, kćerkom dr. Halid-bega Hrasnice, skromnom nasljednicom, dok se drugi sin, Muhjudin-beg, nije uopće ženio).<sup>33</sup> Poznato je da su u ovo vrijeme neki Fadilpašići bili veliki rasipnici. Fadil-beg je bio čuveni noćobdija koji je »za godinu dana potrošio pola miliona kruna očevine«.<sup>34</sup> Zna se, međutim, da su Fadilpašići u vrijeme austro-ugarske vladavine dio imanja kupili. Tako su 1881. od h. Ahmet-bega Muratbegovića kupili posjede u Ska-

<sup>28</sup> Ovaj Ridžai efendija je bio član Medžlisi šura Bosanskoga vilajeta 1845. godine [Aličić, *Uređenje*, str. 58; Ibrahim Tepić: *Bosna i Hercegovina u ruskim izvorima (1856-1878)*, Sarajevo. 1988, str. 102; Popović, *Agrarno pitanje*, str. 257; Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje ABH), fond Agrarna direkcija (dalje AGD), br. 9414/21.]

<sup>29</sup> ABH, AGD, br. 9414/21.

<sup>30</sup> IAS, Fadilpašići, br. 497.

<sup>31</sup> Josef Lichtenegger iz Beča i Raymond Raza iz Graza su bili stari kompanjoni. U ortakluku su imali još neka poduzeća u Bosni. (Vidi: Branislav Begović: *Šumska privreda Bosne i Hercegovine 1918-1941*, Sarajevo. 1985, str. 393.)

<sup>32</sup> IAS, Fadilpašići, br. 497.

<sup>33</sup> Nenad Filipović: *Neke osobnosti institucija braka u bosanskom begovatu*. »Islamska misao«, br. 137, Sarajevo, 1990, str. 25; *Sehare pune sjećanja*, »Sumejja«, Sarajevo, maj 1994, str. 25.

<sup>34</sup> IAS, Zbirka proglašila i letaka, br. B-237/b.

kavi kod Brčkog, na šta su 1885. dobili i tapije.<sup>35</sup> Time je, uglavnom, završen proces uvećavanja zemljišnog posjeda ove begovske obitelji.

Kao posljedica sklapanja četiri uspješna braka, koji su učvrstili njihovu snagu, Fadilpašići su na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće bili prava zemljoposjednička elita u Bosni. Koncem Prvoga svjetskog rata oni su u vlasništvu imali po 1% kotareva Brčko i Gradačac, te 1,2% kotara Vlasenica, a ni posjedi u kotaru Tuzla, te u Sarajevu i Visokom nisu bili zanemarljivi. U kotaru Brčko oni su u selima Bijela, Dubrave, Cerik, Rašljani Turski i Rašljani Srpski, Vukšić i Skakava Donja posjedovali ukupno 9.932,158 dunuma zemlje, od toga 4.247,877 dunuma obradive i 5.684,281 dunuma neobradive zemlje.<sup>36</sup> Ove je posjede u najznačajnijoj mjeri Fadilpašićima još prije 1875. u miraz donijela Nura Gradašević, a dio posjeda u Skakavi Donjoj oni su 1881. kupili.

Tablica 1. *Posjedi Fadilpašića u kotaru Brčko 1918.*

Naziv sela	površina (u dunumima)		
	obradiva	neobradiva	ukupno
Bijela	1.271,020	3.682,697	4.953,717
Dubrave	959,270	166,460	1.126,180
Cerik	682,685	1.300,174	1.983,579
Rašljani srpski	98,560	388,550	487,110
Rašljani turski	57,940	0,790	58,730
Vukšić	168,202	129,680	297,882
Skakava Donja	1.247,750	15,390	1.025,140
UKUPNO	4.247,877	5.684,281	9.932,158

Fadilpašići su sigurno imali još posjeda u kotaru Brčko. Zna se da su imali posjede u selu Brezik gdje je bio jedan njihov begovski čardak.<sup>37</sup>

U kotaru Gradačac Fadilpašići su imali ukupno 4.556,951 dunuma zemlje, od toga 2.205,620 dunuma obradive i 2.351,331 dunuma neobradive zemlje. Posjedi su bili u selima Hrgovi Donji, Hrgovi Gornji, Blaževac i Špionica Srpska.<sup>38</sup> I ove su posjede dobili u miraz od Gradaševića udajom Nure Gradašević za Mustaj-bega Fadilpašića.

Osim ravne i plodne Posavine Fadilpašići su najveće posjede imali u istočnoj Bosni, u kotaru Vlasenica. U selima Brajinci, Mrkalji, Nevačka, Šadići, Tupanari, Osmaci, Šejkovići i Vacetina posjedovali su ukupno 15.852,320 dunuma zemlje, od toga 4.385,400 dunuma obradive i 11.466,920 dunuma neobradive.<sup>39</sup>

<sup>35</sup> ABH, AGD, br. 11766/27.

<sup>36</sup> ABH, AGD, br. 272/24; Isto, br. 4888/22.

<sup>37</sup> Isto, br. 5371/20; Isto, br. 1897/29.

<sup>38</sup> Isto, k. 59, Detaljni sastav slobodnih posjeda (begluka), kotar Gradačac, 5.5.1919.

<sup>39</sup> Isto, k. 58, Detaljni sastav slobodnih posjeda (begluka), kotar Vlasenica.

Tablica 2. Posjedi Fadilpašića u kotaru Vlasenica 1918.

Naziv sela	površina (u dunumima)		
	obrađiva	neobrađiva	ukupno
Brajinci	77,480	2.052,570	2.130,050
Mrkalji	2.825,240	1.732,100	4.557,340
Nevačka	1.133,720	3.685,520	4.819,240
Osmaci	34,620	–	34,620
Šadići	–	798,530	798,530
Šekovići	10,120	1,910	12,030
Tupanari	148,110	3.126,130	3.274,240
Vacetina	156,110	70,160	226,270
UKUPNO	4.385,400	11.466,920	15.852,320

Dio posjeda u selu Mrkalji kupili su 1893. od Abdage Tahirovića, a ostalo posjeduju još od ranije.<sup>40</sup> I u Gornjem Zalukoviku kod Vlasenice Fadilpašići su imali posjede. Zna se da je poslije 1918. agrarnom reformom 90,530 dunuma toga posjeda ustupljeno Jovici Deuriću.<sup>41</sup>

U selu Husinu kod Tuzle Fadilpašići su imali najmanje 793, 632 dunuma zemlje, od toga 407,028 dunuma obradive i 386,604 dunuma neobrađive.<sup>42</sup> U sarajevskom kotaru najmanje 762 dunuma, a u kotaru Visoko, kotarska ispostava Vareš, u selu Blaža, imali su najmanje 838,510 dunuma zemlje, od toga 671,250 dunuma obradive i 167,260 dunuma neobrađive.<sup>43</sup> U selu Čemanovići kod Pala Fadilpašići su imali brojne posjede (oranice i livade).<sup>44</sup> U selima Bare i Pohvalići (Butmir kod Sarajeva), kao i u Lužanima, posjedi Fadilpašića su bili znatni.<sup>45</sup>

Nije moguće detaljno rekonstruirati ostale posjede Fadilpašića u srednjoj Bosni, ali se zasigurno znade da su imali posjede u selima Karaula kod Kaknja, zatim Vrtlišće, koji su poslije agrarnom reformom dosuđeni Lazaru Vekiću.<sup>46</sup> Isto tako, raspoloživa arhivska građa, ne dozvoljava da se točno odredi veličina posjeda Fadilpašića u Rogatici kojega su imali još od prije 1835, te kasnije još uvećavali.<sup>47</sup> Zna se, međutim, da je dio tih posjeda u Sokolovićima poslije 1918. dosuđen Stevi Pajeviću iz Žljebova,<sup>48</sup> a 463 dunuma u Sijercima Maleši Popoviću.<sup>49</sup> Neke posjede oko Sarajeva Fadilpašići su zadržali u svojim rukama sve

<sup>40</sup> IAS, Fadilpašići, br. 84, Tapije za kupljenu zemlju.

<sup>41</sup> ABH, AGD, br. 4402/27.

<sup>42</sup> ABH, AGD, k. 58, Detaljni sastav slobodnih posjeda (begluka), kotar Tuzla.

<sup>43</sup> ABH, AGD, br. 16302/23; Isto, k. 58, Detaljni sastav slobodnih posjeda (begluka), kotar Visoko, Visoko 26. april 1919.

<sup>44</sup> IAS, Fadilpašići, br. 80 i br. 81, Tapije na zemlju.

<sup>45</sup> Isto, br. 83, Tapije na zemlju.

<sup>46</sup> ABH, AGD, br. 1806/26, Vidi također k. 143 u kojoj su pohranjeni dokumenti o beglučkim odštetama.

<sup>47</sup> Dio posjeda u selima Kosmaj i Koledić kupili su 1885. godine (IAS, Fadilpašići, br. 85 i br. 81, Tapije na kupljenu zemlju, 28.5.1885; br. 91, Šumske tapije Fadilpašića).

<sup>48</sup> ABH, AGD, k. 143, Dokumenti o isplati beglučkih odšteta.

<sup>49</sup> Isto, br. 1450; br. 9153/29.

do 1945, iako su i ovi posjedi poslije 1918. bili predmet uzurpacije. Tako su, na primjer, 1918. godine Jovo Maksimović, Vukan, Vaso i Janko Bosiljčić, Stevo Čajanović, Aleksa Soknić, te Đorđe i Risto Krajišnik bili uzurpirali 119 dunuma oranice zvane Tukovi kod Vrela Bosne.<sup>50</sup>

Karakteristika zemljoposjeda Fadilpašića je raspršenost u više kotareva, a u pojedinom kotaru u više sela. Kompleksi obradive zemlje u pojedinim selima su rijetko kada manji od 100 dunuma, ali i rijetko kada veći od 1.000 dunuma. Omjer obradive i neobradive zemlje u Posavini je otprilike jednak, dok u istočnoj Bosni (kotar Vlasenica) dominira šuma. Posjedi u kotaru Brčko su, uglavnom, izdavani na obradu na polovicu, ili u zakup u novcu, dok su posjedi u kotaru Gradačac izdavani pod trećinu. U kotaru Vlasenica obradivo zemljište je uglavnom izdavano na obradu na polovicu, rijetko u zakup u novcu. Šumama su, uglavnom samostalno raspolagali preko svoga šumara, a rijetko su se kmetovi iz njihovih šuma drvarili (takav je slučaj sa šumom u Tupanarima i većim dijelom šume u Šadićima), dok je šuma u Osmacima služila kmetovima za ispašu stoke.<sup>51</sup>

Navedeni posjedi su puno vlasništvo obitelji Fadilpašić. Ti posjedi nisu bili opterećeni kmetskim obavezama (*kmetenfrei Grund, Beglukgrund*) i kao takvi su upisani u gruntovnicu, koja je u Bosni uređivana od 1885. i završena 1909. godine. Na ovim posjedima obrađivači nisu imali tzv. kmetsko pravo (*Kmetenrecht*), nego su Fadilpašići ove posjede davali raznim obrađivačima na tačno određeno vrijeme (privremeno), a ne u dugoročni zakup, kakav je slučaj s posjedima na kojima su obrađivači imali tzv. kmetsko pravo. Kmet se mogao odreći svoga kmetoprava i tada je to kmetsko selište postajalo begluk i kao takvo upisivano u gruntovnicu.<sup>52</sup>

Posjed neopterećen kmetopravom posjednik je mogao izdavati pod najam ili sam ga obrađivati. Fadilpašići su, na primjer, svoje posjede u Skakavi Donjoj oko 1885. dali na obradu »Švabama iz Apatina« koji su te posjede držali do 1912. godine. »Posljednji zakupac je napustio spornu zemlju, jer je zemljovlasnik namjeravao na istom zemljištu osnovati uzorno gospodarstvo u vlastitoj režiji, ali ih je rat omeo. Za vrijeme rata ova zemljišta su obrađivali razni težaci, a poglavito Dubrovčani (?), te samo jedan, i to naslabiji dio, ostao je neobrađen«. Godine 1918. Joko Pranjić i još 24 težaka iz Skakave Donje uzurpirali su 590 dunuma ovoga posjeda.<sup>53</sup>

Kao ni kod većine ostalih begovskih obitelji, ni kod Fadilpašića nije postojalo zajedničko rukovođenje posjedom. Njihova se obitelj cijepala, a time se cijepalo i obiteljsko imanje. I to je bio jedan od razloga zašto se smatralo da su begovi bili mali zemljoposjednici.

<sup>50</sup> Isto, br. 19722/23.

<sup>51</sup> To se zaključuje iz popisa slobodnih posjeda ove obitelji za pojedine srezove koji su gore citirani. Mahmud-beg Fadilpašić, iako je bio na čelu jednog konzorcija osnovanog na inicijativu advokata Dimovića sa zadaćom da se uključuje u licitaciju bosanskih šuma (»Musavat«, br. 31, 27.5.1911) sam je 1912. prodao 1.043 dunuma svoje šume u selu Nevačka firmi *Eisler i Ortlieb* koja ju je isjekla. Šuma se zvala »Kamenito brdo« (ABH, AGD, br. 569/29).

<sup>52</sup> I Fadilpašići su do dijela begluka dolazili na taj način što su se kmetovi odricali kmetoprava i pristajali da se kmetsko selište u gruntovnicu upiše kao begluk. Kmet Mato Vukadin iz Gornjeg Butmira kod Sarajeva 1.4.1892. nagodbom se odriče kmetoprava na dio kmetskoga selišta (IAS, Fadilpašići, br. 697).

<sup>53</sup> ABH, AGD, br. 11766/27.



## *Zusammenfassung*

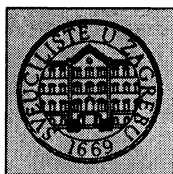
### Vom Grundstücksbesitz der Familie Fadilpašić Beitrag zur Geschichte der bosnischen Begs

Im Artikel verfolgt der Autor die Entwicklung des Grundbesitzes einer der mächtigsten Begfamilien in Bosnien und Herzegowina an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert. Die Entwicklung des Besitzes ist untrennbar mit der Genealogie verbunden, so dass der Autor den Familienstammbaum der Fadilpašić rekonstruiert und die politische Rolle der bedeutendsten Mitglieder dieser Familie dargestellt hat. Es ist bewiesen, daß die Fadilpašić einen wesentlichen Teil ihres Grundbesitzes dank der durch Heirat hergestellten Verbindungen gewonnen aber auch durch Kauf erworben haben. Letztendlich bietet sich die Schlussfolgerung an, dass die Fadilpašić, mit mehr als 40.000 Viertelmorgen freien Landes für bosnische Verhältnisse am Anfang des 20. Jahrhunderts große Grundbesitzer waren. Die Grundstücke in ihrem Eigentum sind dadurch geprägt, daß sie in mehreren Verwaltungsbezirken verstreut waren und zusammenliegendes bebaubares Land nur selten größer als 1.000 Viertelmorgen war.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU  
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST  
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY  
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

# RADOVI

## 30



ZAGREB 1997.

*Izdavač*  
Zavod za hrvatsku povijest  
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

*Za izdavača*  
Stipe Botica

*Redakcija*  
Branka Boban  
Neven Budak  
Mirjana Gross  
Franko Mirošević  
Iskra Iveljić  
Nikša Stančić  
Božena Vranješ-Šoljan

*Urednički kolegij*  
Ivo Goldstein  
Marijan Maticka  
Mario Strecha

*Izvršni urednik*  
Mario Strecha

*Adresa uredništva*  
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3  
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 166, fax. 385 1/ 6156 879  
Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira  
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

---

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske  
br. 6859/1 od 5.X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije  
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

*Tehnički urednik*  
Krešo Turčinović

*Naslovna stranica*  
Iva Makvić

*Lektura i korektura*  
Ljiljana Cikota

*Prijevod sažetaka na engleski jezik*  
Marina Denona-Krsnik

CIP – Katalogizacija u publikaciji  
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949. 75

**RADOVI 30**

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. – Zagreb  
: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1997.  
– 372 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X

*Kompjutorski slog i prijelom*  
Krešo Turčinović

*Tisak*  
KRATIS – Zagreb

Tiskanje završeno u ožujku 1998. godine

*Naklada*  
500 primjeraka